

УДК 94(477.83)«1944/46»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.18/18.168241>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
vilnickiy@gmail.com

Наталія КАНТОР,

старший викладач кафедри правознавства, соціології та політології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені
Івана Франка (Дрогобич, Україна) natali.kantor@gmail.com

БОРОТЬБА РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ (1944 – 1946)

У статті розкривається маловідома проблема боротьби радянської репресивно-каральної системи проти польського підпілля у Карпатському краї (1944 – 1946). Встановлено, що на час другого приходу радянської адміністрації польське підпілля мало структуровану, розгалужену мережу. Доведено, що радянська адміністрація розпочинає реалізовувати курс на повну ліквідацію польських підпільних організацій. Використовуючи різноманітні форми та методи для виконання поставленої мети. Особливу ефективність та результативність давала агентура. Встановлено, що в результаті використання цілого комплексу заходів уже наприкінці 1945 р. польське підпілля на західноукраїнських землях практично перестало існувати.

Ключові слова: Армія крайова, репресивно-каральні органи, польське підпілля, репресії, агентура.

Vasyl ILNYTSKYI,

Ph.D. hab. (History), Associate Professor;
Head of Department of Ukraine's History
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) vilnickiy@gmail.com

Natalia KANTOR,

Senior Lecturer of Law, Sociology and Political Science Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) natali.kantor@gmail.com

THE STRUGGLE OF THE SOVIET REPRESSIVE ORGANS AGAINST THE POLISH UNDERGROUND IN THE CARPATHIAN AREA (1944 – 1946)

In the article the little-known problem of the struggle of the Soviet repressive system against the Polish underground in Karpatskyi Krai (alias the Carpathian area of OUN) in 1944 – 1946s is elucidated. It has been established that by the time of

the second arrival of the Soviet administration the Polish underground already had a structured and branched network. As has been proved, the organs of NKVD (People's Commissariat for the Internal Affairs) paid a particular attention to the struggle against the Polish underground. For this purpose, in NKVD departments special units were formed.

The Polish problem was a serious one for the Soviet power; as can be judged from the fact, that – in order to close the gaps in the intelligence agency operational work of the Polish underground – in August-September a check of the state of work was organised in SB (Ukr. BB, struggle with banditism) departments of NKD of Drohobych, Lviv, Stanislaviv, and Ternopil oblasts.

In general, Polish population had a hostile attitude towards the Soviet power and did not want to be on the lines of frank cooperation with AK (Armija Krajowa, Polish Home Army). Special organs had to recruit those on whom there was serious compromising information. The creation of secret service agents networks took place in towns and villages with a high concentration of Polish population. Special organs conducted active secret service operational work of the struggle against the Polish underground. Furthermore, after the liquidation of the underground organisations, the force bodies withdrew weapons in large quantity.

Special organs had considerable results in the liquidation of the Polish underground. The activity of special organs paralysed the work of AK and led to the situation when its members started to flee abroad in great number. The Poles lost all hope for the possibility of raising a revolt and joining Western Ukraine to Poland. After the pro-Soviet government had been established in Poland and the Potsdam conference took place, the underground AK in western areas of Ukraine lost its positions. In September – October, 1945 the administration of Lviv oblast was compelled to resolve to the registration and evacuation of a great bulk of Poles to Poland. At the same time, the heads of AK's local links gave instructions not to hand over the weapons to the Soviet power; to hide it, to give the schemes of hiding places to the leadership, to leave in the territories of Ukraine's western areas a widely branched out network of the not decoded AK members, having given them tasks of gathering intelligence, not to co-operate with the state-political bodies after the arrival to Poland, and to keep in contact only among themselves.

So, after the arrival of Bolsheviks, the activity of the Polish underground manifests obvious recession. The Soviet administration starts to realise the course to the complete liquidation of the Polish underground organisations. Thus, the Soviet power bodies used various forms and methods to reach the set objective. Certainly, the most efficient and productive results were demonstrated by secret service agentura. As a result of the use of a whole complex of actions, already in the end of 1945 the Polish underground in West Ukrainian lands, practically, ceased to exist. No information exists about Polish underground organisations in Stanislaviv and Chernivtsi oblasts in 1946. At the same time, in the first half of 1946 such groups still remained in Lviv and Drohobych oblasts.

Key words: *Army district, repressive and punitive organs, Polish underground, repressions, agents.*

Постановка проблеми. Із другим приходом більшовиків на західноукраїнські землі розпочалася повномасштабна війна репресивно-каральної системи не лише із українським визвольним рухом, але й боротьба із польськими підпільними організаціями. Закритість архівів спецслужб перешкоджала повноцінному розкриттю цієї теми. Після Революції Гідності відбувається процес розсекре-

чення та відкриття доступу до архівних фондів українських архівів, особливо галузевих (СБУ, МВС і т.д.), що суттєво сприяє повноцінному розкриттю досліджуваної проблеми.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Окремі аспекти проблеми розглядалися, насамперед, в узагальнюючих роботах Івана Біласа, Анатолія Кентія, Юрія Киричука, Анатолія Русначенка, Івана Патриляка (Білас, 1994; Кентій, 1999; Киричук, 2003; Русначенко, 2002; Патриляк, 2012). Важливою є також колективна, підсумкова монографія робочої групи з дослідження діяльності ОУН та УПА (ОУН і УПА, 2005). Детальніше особливості протистояння радянської репресивно-каральної системи із польським підпіллям розглянуто у працях Володимира Сергійчука, Юрія Шаповала, Степана Макаруча (Макаруч, 2004; Сергійчук, 2005; Шаповал, 2001). На основі багатой джерельної бази ґрунтовне монографічне дослідження про польсько-українське протистояння у 1943 – 1944 рр. підготував В. В'ятрович (В'ятрович, 2016; В'ятрович, 2003; В'ятрович, 2011). Найповніше питання функціонування польського підпілля, його стосунки із українським визвольним рухом, протистояння із репресивно-каральними органами вивчав Ігор Ільюшин (Ільюшин, 2003; Ільюшин, 2001; Ільюшин, 2009). Однак, попри доволі значну кількість наукових праць, на сьогодні немає окремого узагальнюючого дослідження, присвяченого питанням боротьби репресивно-каральної системи протипольських підпільних організацій у Карпатському краї ОУН (1944 – 1946) (територія колишніх Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської та Чернівецької областей УРСР). Хоча у двох областях – Закарпатській та Чернівецькій польського населення проживало обмаль, відповідно розгалуженої мережі підпільних організацій не існувало, а тому радянські репресивно-каральні органи якихось масштабних заходів, як в інших областях, не проводили.

Мета статті – розкрити боротьбу радянських репресивно-каральних органів проти польських підпільних організацій у Карпатському краї (1944 – 1946).

Виклад основного матеріалу. На час другого приходу радянської адміністрації польське підпілля мало структуровану, розгалужену мережу. Під час формування підпільних організацій керівництво польського підпілля комплектувало їх перевіреними нерозшифрованими членами з розрахунку на те, що у випадку арештів керівництва ці організації в умовах суворой конспірації продовжуватимуть підготовку до збройного виступу проти радянської влади. Комендант Львівського обшару АК Ф. Янсон зазначав, що тільки за період з жовтня 1944 по лютий 1945 р. по території Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Тернопільської областей у новостворене підпілля влилося близько 7 000 членів (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 6, 47, 75).

Органи НКВС приділяли особливу увагу боротьбі із польським підпіллям. Для боротьби із польським підпіллям у відділах ББ НКВС були створенні спеціальні відділення. Спецоргани мали значні результати у ліквідації польського підпілля. Активність спецорганів паралізувала саму роботу АК і призвела до того, що члени почали масово втікати за кордон. Поляки втратили надію на можливість підняття повстання і приєднання Західної України до Польщі. Саме тому почали масово записуватися на евакуацію (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 9; Ф. 71. Оп. 6. Спр. 51. Арк. 31–31зв).

Польська проблема для радянської влади була досить значною, оскільки для викриття пробілів в агентурно-оперативній роботі по польському підпіллі у відділах ББ НКВС Дрогобицької, Львівської, Станіславської і Тернопільської областей у серпні – вересні була організована перевірка стану роботи (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 14). 28–29 вересня 1945 р. у м. Львові відбувся семінар-нарада із начальниками і заступниками начальників 2-х відділень відділів ББ УНКВС західних областей України, на якій заслухали доповіді про підсумки агентурно-оперативної роботи відділів ББ і периферійних органів УНКВС по викритті польських підпільних формувань за три квартали 1945 р., і після обговорення допущених недоопрацювань в роботі дали вказівки про заходи для їхнього усунення; учасникам прочитали ряд лекції про методи і форми антирадянської діяльності, історичні початки і організаційну структуру польських збройних формувань (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 16).

Загалом польське населення відносилося до радянської влади вороже і йти на відверту співпрацю проти АК не хотіло. Спецорганам доводилося вербувати тих, на кого була серйозна компроментуюча інформація. Створення агентурних сіток відбувалося по населених пунктах, де була висока концентрація польського населення (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 18–19). З цією метою МВС у першому півріччі 1946 р. проводило насадження цільової агентурно-інформативної сітки із охопленням всіх населених пунктів, де концентрувалося польське населення і відмовлялося від виїзду до Польщі, ретельно вивчали матеріали агентурних справ, справ-формулярів, важливіших первинних агентурних і слідчих документів з метою термінової реалізації тих, які мали оперативний інтерес, «якісна» агентурна розробка легалізованих членів АК для недопущення можливого переходу назад у підпілля, докорінне поліпшення слідства над заарештованими у справах членів АК з метою виходу на організаційні зв'язки (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 7). Спецоргани констатували, що доводилося важко, оскільки як тільки вербували, ті одразу виїзджали у Польщу (за 1 півріччя 1946 р. по західних областях 218 осіб) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 8). Попри те мала місце тенденція до збільшення чисельності агентурно-інформативного апарату. Так, станом на 1 січня 1945 р. у західних областях України на обліку перебувало 40 агентів і 173 інформатори, а вже 1 січня 1946 р. відповідно 72 агенти і 326 інформаторів (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 20–21). Серед них у Дрогобицькій області – 50 (11 агентів, 39 інформаторів), у Станіславській – 45 (18 агентів, 27 інформаторів), Чернівецькій – 20 (20 інформаторів). На 1 липня у західних областях чисельність збільшилася до 299 (60 агентів, 239 інформаторів). Серед них у Дрогобицькій області – 54 (7 агентів, 47 інформаторів), Станіславській – 35 (10 агентів, 25 інформаторів), Чернівецькій – 24 (24 інформатори) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 9). Реальна оперативна та агентурна робота давала конкретні результати (див. табл. 1)

Таблиця 1

Агентурно-оперативна робота у 1945 р.

	Волинська	Дрогобицька	Львівська	Рівненська	Станіславська	Тернопільська	Чернівецька	Всього
Станом на 1.01.1945								
Агентів	1	6	3	1	4	25	-	40
Інформаторів	29	4	15	3	11	111	-	173
Всього	30	10	18	4	15	136	-	213
Завербовано за 1945 р.								
Агентів	2	9	14	6	25	20	-	76
Інформаторів	23	45	77	26	47	86	24	328
Всього	25	54	91	32	72	106	24	404
Виключено із сітки за 1945 р.								
Агентів	1	4	12	2	11	14	-	44
Інформаторів	24	10	22	10	31	74	4	175
Всього	25	14	34	12	42	88	4	219
Станом на 31.12.1945 р.								
Агентів	2	11	5	5	18	31	-	72
Інформаторів	28	39	70	19	27	123	20	326
Всього	30	50	75	24	45	154	20	398

Виключення із агентурної сітки в основному здійснювалося через евакуацію польського населення у Польщу (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 20). Із таблиці видно, що у 1945 р. відбувся серйозний приріст вербування, особливо якщо врахувати, що здійснювалося цілкове вербування. Потрібно також відзначити, що агентура на яку були компрометуючі матеріали при першій нагоді прагнула евакуюватися у Польщу (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 21).

Дослідник українсько-польського протистояння І. Ільошин вважає, що в складі Львівського округу залишилося лише 25% осіб, які вели підпільну діяльність за часів радянської окупації західних областей України, у Станіславському окрузі – близько 40% (Ільошин, 2003: 155). Спецоргани вели активну агентурно-оперативну роботу по боротьбі із польським підпіллям. Так, у період з жовтня 1944 по січень 1945 р. у м. Дрогобичі була викрита і ліквідована молодіжна польська націоналістична організація «Орлента», по якій заарештовано 16 осіб, в тому числі її керівник – Милян і члени штабу цієї організації – Шандровський і Сомакевич. Під час ліквідації організації вдалось вилучити анти-

радянські листівки, друкарську машинку, радіоприймач і 3 гвинтівки (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 12–13).

У 1944 р. м. Борислав і Дрогобич була викриті підпільні організації АК. У жовтні 1944 р. заарештували О. Бугайського – районного коменданта АК і Б. Марецького – коменданта ударної збройної групи («Відділу лісного») Бориславської організації АК. Після допиту останніх у період з жовтня 1944 по січень 1945 р. силовики заарештували 103 члени цієї організації (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 31).

Справа на учасників викритої за показами заарештованого 31 грудня 1944 р. І. Сובה, диверсійної групи Стрийського обвида АК – В. А. Малик, С. П. Щербак та інші (разом 8 осіб) (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 31). Під час німецької окупації ця організація накопичила значні запаси зброї. За вказівками керівництва АК ці бойові запаси були заховані для використання у боротьбі з радянською владою. Під час ліквідації групи у них вилучили: 5 ручних кулеметів, 15 гвинтівків, 6 автомобілів, 108 гранат, 8000 різних патронів, 45 кг. толу, бікфордівий шнур, детонатори та інші. Всі звинувачені 19 квітня 1945 р. були засуджені ВТ до 10 років ВТТ кожний (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 32). Лишень у грудні 1944 р. лише у м. Бориславі викрили 4 польських військових організації АК (загалом до 2 500 осіб) (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 25. Арк. 58). Водночас спецоргани володіли інформацією, що у м. Стрий діяла АК чисельністю 900 осіб (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 26. Арк. 78–79; АУСБУ ЛО. Спр. П-597(Д). Арк. 7–7зв).

У грудні 1944 р. РВ Комарнівського МВС була заведена справа «Обережні». Для розробки її учасників завербували агента «Новошелецького» та інформатора «Лиса» і «Чужого». У грудні 1944 р. заарештували мешканець с. Холопи – Володимир Яцишин-«Глина». На допиті він сказав, що на у с. Холопи існує організація АК чисельністю 170 осіб, яку очолює Франко Музика (1915 р.н), колишній офіцер польської армії. У січні 1945 р. агентурна справа частково була реалізована при цьому заарештували 79 учасників АК. Проте керівнику організації Ф. Музиці та ще 20 іншим активним учасникам вдалося уникнути арешту. Інші 70 учасників АК у цей період знаходилися на службі польської армії і чи евакуювалися в Польщу. Наприкінці 1945 р. 18 фігурантів справи по демобілізації із польської армії повернулися із польської армії та їхня розробка продовжувалася (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 36; Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 79–83).

У січні 1945 р. у Рудківському районі силовики ліквідували молодіжну організацію «Шелец», яка мала безпосередній зв'язок із керівництвом Львівського обшара АК. По справі заарештували 11 осіб на чолі з Яворським (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 12–13).

На початку лютого 1945 р. відділ ББ УНКВС Дрогобицької області поступила інформація, що у Мостиському р-ні діє невелика озброєна група членів АК. Одного із членів «Збишека» заарештували, завербували під псевдо «Чорний» і направили для виявлення інших членів АК. 18 лютого 1945 р. силовики на основі даних отриманих від агента ВББ УМВС Дрогобицької області завели агентурну справу «Тихі». По якій розроблялася група із 9 членів польської організації АК, які проживали у селах Мостиського р-ну. З цієї групи були заареш-

штовані 4 особи, 1 призваний до польської армії, 2 виїхало в Польщу. У них вилучили 1 ручний кулемет, 3 автоматів, 100 гвинтівок, 1800 патронів, 8 гранат (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 26–27; Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 71).

У лютому 1945 р. на основі агентурно-слідчих матеріалів спецорганів у м. Надвірна викрили польську організацію АК, яка була створена наприкінці 1944 р. (керівник Генріх Костюшко). Члени організації активно вербували нових членів і готувалися до боротьби проти Радянського Союзу. До організації входило 16 осіб (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 87 – 88). Надвірянська організація АК підпорядковувалася окружному центру у м. Станіслав. У м. Надвірна існувало 12 шестірок (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 89). У той час на організацію АК м. Долина завели справу «Агрессори» (керівник Генріх Смолюк, священник місцевого костелу), до якої входило 16 осіб (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 90–91). Після проведення арештів вилучили 3 пістолети, 1 автомат, 1 гранату, 4 запали, 3 магазини до автоматів, 4 радіоприймачі, 1 друкарську машинку, 1 фотоапарат (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 91). На квартирі ксьондза проводилися збори організації. Загалом у лютому 1945 р. було заарештовано 164 поляки за підозрою у приналежності до АК (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 92).

Агентурну справу «Кроти» завів (13 квітня 1945 р) ВББ УМВС Дрогобицької області за показами агента і члена Дрогобицької організації АК Леона Диголя та колишнього коменданта відділу зв'язку Бориславського інспекторату АК Яна Бінасевича для викриття лінії зв'язку інспекторату «Дністер» (Дрогобич) з підпільною антирадянською організацією АК в с. Рихтичі і Хатки Дрогобицького р-ну. 23 квітня 1945 р. відділ ББ УМВС Дрогобицької області завів агентурну справу «Кроти» по якій розроблялося 16 осіб (І. Марчак-«Габловський» - комендант дільниці; С. Фаринс-«Чорний торс» - помічник коменданта по інформації; І. Пелих – комендант дільниці). З них 1 травня 1945 р. було заарештовано 5, виїхало у Польщу 2. У них вилучили 1 ручний кулемет, 1 автомат, 1 пістолет, 2 гвинтівки. 9 перебували у розробці (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 73–74).

Впродовж 1945 р. репресивно-каральні органи вели активну роботу по боротьбі із польським підпіллям. Так, по всіх західних областях заарештували 4 188 осіб (у Волинській області – 64 особи, Рівненській – 43, Тернопільській – 321, Станіславській – 491, Львівській – 2 678, Дрогобицькій – 591) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 60). У тому числі: 1 831 фольксдойчів і рейхсдоч, 803 учасників АК, 231 зрадників батьківщини, 159 дезертирів, які ухилилися від служби в армії, 140 німецьких пособників, 111 поліцейських, 107 польських націоналістів, 34 порушники кордону, 33 співробітники гестапо, 749 іншого антирадянського елементу. Водночас у 1945 р. були викриті та ліквідовані: Штаб Львівського обшару АК на чолі з комендантом Феліксом Янсоном-«Карменом»; Штаб Станіславського округу АК на чолі з комендантом округи Владиславом Германом-«Глобусом» (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 61); Едвард Савицький-«Дуб», «Сова» (1893 р.н), референт відділу пропаганди штабу округи; Едвард Кенсек-«Бронек» (1912 р.н), шеф інформаційно-розвідувального

відділу штабу округу (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 44). У серпні 1945 р. були заарештовані: комендант Львівської міської дільниці АК – «Південь» Прас-«Кулеш», комендант дільниці «Схід» М. Т. Чайковський-«Томаш», начальник обліку розвідки і контррозвідки Львівського обшара АК Дикдало-«Кароль» тощо (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 13); Львівська делегатура «Жонда» на чолі з Казимиром Журавським-«Августином». Львівська міська дільниця АК Схід на чолі з комендантом М. Т. Чайковським-«Томашем»; Львівська міська дільниця АК Південь на чолі з комендантом К. А. Прасом; Львівська дільниця АК другого району на чолі з Ю. І. Жепецьким-«Круком»; Самбірський інспекторат АК на чолі з заступником коменданта Ю. Ю. Бінаевичем-«Леоном»; Дрогобицький обвод АК на чолі з комендантом обводу АК Л. М. Дигань-«Ясен»; Бориславський обвод АК на чолі з комендантом обводу Т. Є. Охендушком-«Здиславом»; Станіславівське воєводство делегатури «Жонда» на чолі з воєводою Ю. В. Зралкл-«Правець»; Станіславівський інспекторат АК на чолі з заступником коменданта Т. І. Банковським-«Оршею» (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 8, 43, 46, 57–59, 62).

Результати роботи органів УНКВС західних областях України по агентурних розробках: всього на 1 січня 1945 р. перебувало 3 справи на 258 осіб; впродовж 1945 р. заведено 24 справи на 609 учасників; з них повністю і частково реалізовані 14 справ на 283 учасники; передані органам НКДБ і закриті 7 справ на 44 особи; на 1 січня 1946 р. у органах НКВС перебувало 12 агентурних справ, по яких проходило 340 учасників; Дрогобицька – на 1 січня 1945 р. перебувало 2/178; впродовж 1945 р. заведено 8/165; з них повністю і частково реалізовані 7/243; передані органам НКДБ і закриті 2/16; на 1 січня 1946 р. перебувало 3/84; Станіславська – на 1 січня 1945 р. перебувало – 0; впродовж 1945 р. заведено 2/10; з них повністю і частково реалізовані 1/4; передані органам НКДБ і закриті 1/6; на 1 січня 1946 р. перебувало – 0 (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 28). Наприклад на польських підпільників, які діяли у Бориславі, була заведена агентурна справа «Зверги» (15 осіб), «Шахтинці» (8 осіб), «Радисти» (6 осіб), «Підпалювачі» (14 осіб) (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 9. Арк. 144–149). Пізніше Дрогобицьке УНКДБ завело агентурні справи «Хамелеони», «Борсуки», «Сейм», «Дволикі», «Підпільники» (польське підпілля у м. Борислав) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 65; Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 32; Ф. 71. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 13). Наприкінці жовтня 1944 р. за даними агентів «Сокіл» і «Сокович» відділом ББ УНКВС Дрогобицької області заведена агентурна справа «Сікорівці» для розробки Дрогобицького обводу АК у складі 47 осіб. Впродовж грудня 1944 р. і січня 1945 р. було заарештовано 39 учасників АК, інші 8 перейшли на нелегальне становище.

У березні 1945 р. до розробки залучили агента «Іванова», за даними якого з березня по серпень додатково виявили і заарештували 35 членів АК. При цьому розгромили керівництво Самбірського інспекторату Дрогобицького і Бориславського обводів АК (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 32). У 1 півріччі по Дрогобицькій області із 21 об'єкта розробки агентурної справи «Великани» і їх зв'язків 19 виїхало у Польщу, 2 заарештовано. Із 75 об'єктів агентурної справи «Сікорівці» 22 виїхало в Польщу, 50 заарештували, 3 призвали до

Війська польського (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 3). Саме через це були припинені агентурні справи в УМВС Дрогобицької області: «Свої», «Шляхтичі», «Колос», «Грабіжники», «Наклепники» (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 4; Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 9). Справа «Шляхта» (проходило 14 осіб) заведена у лютому 1945 р. на основі агентурно-слідчих матеріалів, які свідчили про те, що на території Богородчанського, Чернолицького і Обертинського районів Станіславської області існувала польська антирадянська організація АК. Очоловав її Станіслав Вавро-«Бриліант», який працював органістом польського костелу у м. Городенка (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 1. Арк. 85). 5 червня 1945 р. ББ УМВС Станіславської області була заведена справа на групу поляків (5 червня 1946 р. справа закрита), які працювали на поштампі м. Станіслав і вели антирадянські розмови, готувалися до боротьби за відновлення Польщі у кордонах 1939 р. У розробку були взяті 4 працівники, серед них начальник відділу доставки пошти Станіславського поштампу Михайло Іванович Павлюк (1900 р.н., с. Мартинів Рогатинського р-ну, поляк). На цю групу чекісти отримували дані від двох агентів, проте ці дані не підтверджували інші інформатори, тому ця група була з обліку знята (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 87–88).

Водночас впродовж 1945 р. при арештах польського підпілля було вилучено: 1 міномет, 2 гранатомети, 36 кулеметів, 38 автоматів, 308 гвинтівок, 51 пістолет, 255 гранат, 23 547 патронів, 15 300 підривних комплектів, 122 міни, 2 325 детонаторів, 4 100 м. бікфордового шнура, 786 кг. підривних речовин, 3 радіостанції, 58 радіоприймачів, 2 типографії, 7 друкарських машин, 5 склографів, 26 фотоапаратів, 7 телефонних апаратів (з-поміж цього у Дрогобицькій області – 2 гранатомети, 6 кулеметів, 12 автоматів, 13 гвинтівок, 18 пістолетів, 47 гранат, 3 520 патронів, 300 комплектів для підривання, 122 міни, 2 325 детонаторів, 4 100 м. бікфордового шнура, 780 кг. підривних речовин, 4 радіоприймачі; у Станіславській – 1 міномет, 14 кулеметів, 5 автоматів, 161 гвинтівка, 1 пістолет, 5 гранат, 5 880 патронів, 1 друкарська машинка) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 63–64). Після січня 1945 р. польське підпілля зазнало особливо важких втрат, що змусило його перелаштувати свою роботу на діяльність трійками і п'ятірками, а зв'язок між звенами організувався за допомогою конспіративної служби. Так, загалом польське підпілля мало досить серйозне військове забезпечення. У 1 півріччі 1946 р. по західних областях України було вилучено 5 кулеметів, 6 автоматів, 31 гвинтівка, 11 обрізів, 17 пістолетів, 200 мін різних систем, 327 гранат, 3 828 патронів, 8 ракетних патронів, 1 двохствольну рушницю, 250 кг. динаміту, 5 дисків до автоматів. З цього масиву у Дрогобицькій області вилучили 3 гвинтівки і 4 пістолети, а в Станіславській лише один пістолет. Найпотужніший арсенал вилучили у Львівській області: 4 кулемети, 3 автомати, 3 гвинтівки, 6 пістолетів, 200 різноманітних мін, 315 гранат, 2 329 патронів, 250 кг. динаміту, 5 дисків до автоматів. В інших областях Карпатського краю взагалі нічого не вилучили. Чекісти пишуть, що все вилучене передавалося на складі, а міни, гранати і динаміт підривалися на місці виявлення у зв'язку із сильним окисленням (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 33).

За перше півріччя 1946 р. органи МВС західних областей України заарештували 61 учасника АК та інших осіб із числа осіб польської націо-

нальності (6 Станіславській, 16 Дрогобицькій, 0 Чернівецькій) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 22).

Після того, як у Польщі був встановлений прорадянський уряд, відбулася Постдамська конференція, підпілля АК у західних областях України втрачає свої позиції. У вересні – жовтні керівництво Львівського обшару змушене дозволити основній масі поляків реєстрацію та евакуацію у Польщу. Водночас керівникам низових ланок АК дали вказівки зброєю радянській владі не здавати, захищувати, а схеми кривок передавати керівництву, на території західних областей залишити широко розгалужену сітку нерозшифрованих членів АК із завданням розвідувального характеру, після прибуття у Польщу із державно-політичними органами не співробітничати, підтримувати зв'язок тільки між собою (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 75 (1953). Спр. 4. Арк. 14, 18).

Відомостей про підпільні групи АК у Станіславській і Чернівецькій областях у 1946 р. відсутні. Натомість має інформацію про такі групи у першому півріччі 1946 р. по Львівській і Дрогобицькій областях (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 70 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 67–70, 73–74, 95–97, 107–111, 115–116).

Висновки. Отже, після приходу більшовиків діяльність польського підпілля іде на спад. Радянська адміністрація розпочинає реалізовувати курс на повну ліквідацію польських підпільних організацій. При цьому радянські силові органи використовували різноманітні форми та методи для виконання поставленої мети. Звісно особливу ефективність та результативність надавала агентура. В результаті використання цілого комплексу заходів уже наприкінці 1945 р. польське підпілля на західноукраїнських землях практично перестало існувати. Відомостей про польські підпільні організації у Станіславській і Чернівецькій областях у 1946 р. відсутні. Натомість такі групи у першому півріччі 1946 р. ще залишилися у Львівській і Дрогобицькій областях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АУСБУ ЛО – Архівний сектор Головного управління Національної поліції України у Львівській області.
2. Білас, 1994 – Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.
3. В'ятрович, 2011 – В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 288 с.
4. В'ятрович, 2016 – В'ятрович В. М. За лаштунками «Волині – 43». Невідома польсько-українська війна. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
5. В'ятрович, 2003 – В'ятрович В. Спроби українсько-польського порозуміння в роки Другої світової війни. Позичі сторін // Український визвольний рух. 2003. Зом. 2: Українсько-польський конфлікт в 30 – 40-ві роки ХХ ст. С. 128–138.
6. ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
7. Ільошин, 2003 – Ільошин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни. Незалежний культурологічний часопис «І» [гол. ред. Т. Возняк]. Львів, 2003. С. 152–171.
8. Ільошин, 2001 – Ільошин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. К.: Інститут історії України НАН України, 2001. 289 с.
9. Ільошин, 2009 – Ільошин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Про-

тистования в Західній Україні (1939 – 1945 рр.). К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 399 с.

10. Кентій, 1999 – Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946 – 1956 рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.

11. Киричук, 2003 – Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.

12. Макачук, 2004 – Макачук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944 – 1945 рр. // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. Львів, 2004. С. 210–223.

13. ОУН і УПА, 2005 – Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / [за ред. С. Кульницького]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. 496 с.

14. Патриляк, 2012 – Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.

15. Русначенко, 2002 – Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. К.: Університетське видавництво «Пульсар», 2002. 519 с.

16. Сергійчук, 2005 – Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939 – 1955 рр. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

17. Шаповал, 2001 – Шаповал Ю. Війна після війни // Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943 – 1959. Київ; Торонто, 2001. 670 с.

REFERENCES

1. AUSBU LO – Arkhivnyi sektor Holovnoho upravlinnia Natsionalnoi politzii Ukrainy u Lvivskii oblasti [Archive of Security Service Management of Ukraine in Lviv region][in Ukrainian]

2. Bilas, 1994 – Bilas I. Represyvno-karalna sistema v Ukraini 1917 – 1953 [The repressivesystem in Ukraine in 1917 – 1953]. Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz. U dvokh knyzhakh. K.: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 1. 432 s. [in Ukrainian]

3. Viatrovych, 2011 – Viatrovych V. M. Druha polsko-ukrainska viina [The Second Polish-Ukrainian war]. 1942 – 1947. K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2011. 288 s. [in Ukrainian]

4. Viatrovych, 2016 – Viatrovych V. M. Za lashtunkamy «Volyni – 43». Nevidoma polsko-ukrainska viina[Behind the curtains of «Volhynia– 43». The unknownPolish-Ukrainian war]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2016. 304 s. [in Ukrainian]

5. Viatrovych, 2003 – Viatrovych V. Sproby ukrainsko-polskoho porozuminnia v roky Druhoi svitovoi viiny. Pozytzii storin [Attempts of the Ukrainian-Polish consent during the Second World War. Positions of the parties] // Ukrainyskyi vyzvolnyi rukh. 2003. Zosh. 2: Ukrainsko-polskyi konflikt v 30 – 40-vi roky XX st. S. 128–138. [in Ukrainian]

6. HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine]. [in Ukrainian]

7. Iliushyn, 2003 – Iliushyn I. Polske pidpillia na terytorii Zakhidnoi Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny [The Polish underground in the territory of Western Ukraineduring the Second World War]. Nezaleznyy kulturolohichnyi chasopys «I» [hol. red. T. Vozniak]. Lviv, 2003. S. 152–171. [in Ukrainian]

8. Iliushyn, 2001 – Iliushyn I. Protystoiannia UPA i AK (Armii Kraiovoi) v roky Druhoi svitovoi viiny na tli diialnosti polskoho pidpillia v Zakhidnii Ukraini [The opposition of the UPA and AK (ArmijaKrajowa) diring the Second World War against the background of the Polish underground's activity in Western Ukraine]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2001. 289 s. [in Ukrainian].

9. Iliushyn, 2009 – Iliushyn I. Ukrainska povstanska armiiia i Armiiia Kraiova. Protystoiannia v Zakhidnii Ukraini (1939 – 1945 rr.) [The Ukrainian insurgent army and ArmijaKrajowa. The

opposition in Western Ukraine (1939 – 1945)]. K.: Vyd.dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2009. 399 s. [in Ukrainian].

10. Kentii, 1999 – Kentii A. Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1946 – 1956 rr.) [On functioning of UPA departments in Chernivtsi land; An outline of the struggle of OUN-UPA in Ukraine (1946 – 1956)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 111 s. [in Ukrainian]

11. Kyrychuk, 2003 – Kyrychuk Yu. Ukrainyky natsionalnyi rukh 40 – 50-kh rokiv XX stolitia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian Nationalist Movement of 1940s-1950s: Ideology and Practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. [in Ukrainian]

12. Makarchuk, 2004 – Makarchuk S. Radianski metody borotby z OUN i UPA. 1944 – 1945 rr. [Soviet methods of struggle against OUN and UPA. 1944 – 1945] // Ukrainska Povstanska Armiia u borotbi proty totalitarnykh rezhymiv. Lviv, 2004. S. 210–223. [in Ukrainian]

13. OUN i UPA, 2005 – Orhanizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armiia. Istorychni narysy [The Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army] / [za red. S. Kulchytskoho]. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. 496 s. [in Ukrainian]

14. Patryliak, 2012 – Patryliak I. «Vstan i borys! Slukhai i vir...»: ukrainske natsionalistychnе pidpillia ta povstanskyi rukh (1939 – 1960 rr.) [«Stand up and fight! Listen and believe...»: the Ukrainian nationalist underground and insurgent movement (1939 – 1960)]. Lviv: Chasopys, 2012. 592 s. [in Ukrainian]

15. Rusnachenko, 2002 – Rusnachenko A. Narod zburenyi: Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940 – 50-kh rokakh [The Revolted People: National liberation movement in Ukraine and national resistance movements in Belarus', Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s – 1950s]. Kyiv, Universytetske vydavnytstvo «Pulsary», 2002. 519 s. [in Ukrainian]

16. Serhiichuk, 2005 – Serhiichuk V. Ukrainyky zdvyh: Prykarpattia [The Ukrainian revolt: Sub-Carpathia. 1939 – 1955]. 1939 – 1955 rr. – K.: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2005. 840 s. [in Ukrainian]

17. Shapoval, 2001 – Shapoval Yu. Viina pislia viiny [A War after the war] // Litopys UPA. Nova seriia. T. 3. Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy. 1943 – 1959. Kyiv; Toronto, 2001. 670 s. [in Ukrainian]

Статтю подано до редакції 15.02.2018 р.